

Prof. dr Gordana Bursać¹
Internacionalni univerzitet, Brčko
Bosna i Hercegovina

Originalni naučni rad
UDK: 81'367.62
DOI: 10.5937/IstrPed240119B

=====

INTERPRETACIJA TRADICIONALNIH POJAVNICA NA RANOM ŠKOLSKOM UZRASTU

Sažetak: U radu je predstavljeno istraživanje pojava u lektiri za prvi razred osnovne škole koja je bila propisana planom i programom Ministarstva prosvete – izdanje Izdavačke kuće „Draganić”, Novi Sad iz 2005. godine. Korpus za istraživanje jesu književna dela (lektira) za prvi razred osnovne škole. Cilj rada je utvrđivanje mogućnosti učenika prvoga razreda osnovne škole da usvoje književne lekseme iz književnih dela koje nose nisku frekvenciju i koje su bez frekvence odnosa. Metod istraživanja je kvantitativna analiza i statistička obrada jezičkih jedinica po principu frekvencijskih odnosa uz izdvajanje ključnih pojava iz književnih dela, markiranje rastuće i opadajuće frekvencije sa frekvencom odnosa i bez frekvence odnosa prema *Elektronskom korpusu srpskog jezika* (EKSJ), a tehnika je anketiranje; *Anketa za prvi razred osnovne škole* jeste instrument rađen za ovo istraživanje. U radu se bavimo upotrebom pojava (u književnim delima), ograničenoj na uzrast prvog razreda osnovne škole, a po uzoru na istraživanja koja se bave izučavanjem leksema namenjenih deci iz aspekta kvantitativne upotrebe. Činjenica je da ovakve studije na određenom korpusu književnih leksema za različiti školski uzrast nisu ranije vršene na našem prostoru, te istraživanje obuhvaćeno ovim radom daje svoj doprinos tematici kojom se bavi. Osnovni nalazi ukazuju na to da postoji veliki broj pojava koje nose nisku frekvenciju, kao i onih koje se pojavljuju bez frekvence odnosa u EKSJ. Takođe, konstatovano je da učenici nisu zainteresovani za čitanje lektire zbog nemogućnosti razumevanja teksta i recepcije književnih leksema u zadanoj lektiri, dakle, potvrđene su pretpostavke o nemogućnosti recepcije, a zatim i interpretacije zadatih književnih dela na ranom osnovnoškolskom uzrastu.

Ključne reči: Metodika nastave jezika i književnosti, lektira, leksema, frekvencija i frekvencija odnosa prema Elektronskom korpusu srpskog jezika (EKSJ).

1. Uvod

U radu se bavimo upotrebom pojava u književnim delima, ograničenoj na uzrast prvog razreda osnovne škole, po uzoru na istraživanja koja se bave izučavanjem leksema namenjenih deci iz aspekta kvantitativne upotrebe. Dakle, *istraživačko pitanje* odnosi se na mogućnosti učenika prvoga razreda osnovne škole da usvoje književne lekseme iz književnih dela koje nose nisku frekvenciju i koje su bez frekvence odnosa. Tako da se iza prethodnog postavlja *cilj* rada – utvrđivanje mogućnosti učenika prvoga razreda osnovne škole da usvoje književne lekseme iz književnih dela koje nose nisku frekvenciju i koje su bez frekvence odnosa. Rad je izveden na osnovu statističkih podataka tekućeg teksta i frekvencijskih obeležja pojava, a usmeren je ka utvrđivanja tipa leksičkog raslojavanja na nivou pojedinačnog razreda. U ovom slučaju fokusiran je uzrast prvog razreda osnovne škole gde je raslojavanje pojava vršeno na *aktivne i pasivne lekseme* (Prosvetni glasnik, 2006).

Aktivne lekseme su poznate većem broju učenika i predstavljaju neutralan sloj pojava, koje smatramo da jesu najpristupačnije za razumevanje. Aktivne lekseme su sve one koje nose

¹ goca_bursac@yahoo.com

frekvencijsko obeležje, oznaku leksema, oznaku alolekse i frekvencu odnosa prema Elektronskom korpusu srpskog jezika (u daljem tekstu: EKSJ). Nasuprot njima, imamo i *pasivne pojavnice*, koje nose nisku frekvenciju i frekvencu odnosa ispod 200, a to su one koje ne nose oznaku gramatičke kategorije i frekvencu odnosa; takve pojavnice su istoricizmi, arhaizmi, leksika tradicionalne kulture, koje deca ovog školskog uzrasta, po pravilu, veoma slabo razumeju. Ovaj tip pojava zauzima 8,88% ukupnog korpusa. Rad obuhvata i *pojavnice na prelazu*, tj. one koje se sve ređe upotrebljavaju u standardnom jeziku, ali ih u književnim delima možemo pronaći. Ove pojavnice su česte na skali frekvencije i njihovo obeležje je niska ili visoka frekvencija i niska frekvencija odnosa. One pripadaju grupi zastarelih leksema.

Pored prethodnog, za naslov kojim se ovaj rad bavi značajno je i teritorijalno raslojavanje leksema na: lokalizme, regionalizme, dijalektizme i standardnojezičke lekseme. (*koto, dever, moma, ubavo...*). Strukturu čini i terminologija rada, tako da je značajna napomena da pojava označava svaku punoznačnu leksemu izdvojenu na frekvencijskoj skali (*ruka, oko, dete, leptir*). Alokse je svaka pojava koja nije punoznačna i nalazi se na frekvencijskoj skali. *Standardnojezičke lekseme* su sve pojavnice na skali frekvencije koje nose frekvencu odnosa. Frekvencija jedne pojavnice meri se brojem pojavljivanja njene alokse u književnim delima. Frekvenciju jedne pojavnice prikazujemo sa njenom najvišom i najnižom frekvencijom. Frekvencija odnosa je vrednost pojavljivanja jedne pojavnice u EKSJ.

1.1. Književna dela u nastavi srpskog jezika i književnosti za prvi razred osnovne škole

Uvođenje učenika u svet književnosti i osposobljavanje za razumevanje i doživljavanje književnog dela na ranom školskom uzrastu zahteva planski rad i sistematičnost svih vaspitno-obrazovnih subjekata u nastavi srpskog jezika i književnosti. Svaki književni tekst pruža obilje saznanja i doživlja i tu mogućnost teksta treba u potpunosti iskoristiti. Već u prvom razredu osnovne škole započinje proces ovladavanja književnoteorijskim pojmovima i nastavlja se tokom daljeg školovanja (Nikitčenko, 1983; Vasić, 1972). Kada su u pitanju osnovni funkcionalni pojmovi u prvom razredu osnovne škole, insistira se na osnovnim pojmovima: *pisac – delo – čitalac, tekst – odlomak, pesma – proza, pesnik – pripovedač*. Nas u toku analize lektire zanima direktna sposobnost učenika da usvoje funkcionalne pojmove, kao i njihova sposobnost recepcije teksta i razumevanje jezičkih jedinica na osnovu pročitano, tj. učenička mogućnost slobodnog tumačenja književnog dela (Andrilović i Čudina, 1985). Na osnovu toga dolazimo do podatka da li leksičke jedinice odgovaraju psihofizičkim sposobnostima učenika, što kao nalazi mogu biti polazište za naredna istraživanja.

1.2. Realizacija lektire u prvom razredu osnovne škole

Tekstovi i odlomci, kao i celokupna dela lektire, predstavljaju programsku okosnicu. Učitelj ima načelnu mogućnost da ponuđene tekstove, kao i listu književnih dela, prilagodi konkretnim nastavnim potrebama, ali je, prema programskim zahtevima nastave, obavezan i na slobodan izbor. Razlike u ukupnoj umetničkoj i informativnoj vrednosti pojedinih tekstova i književnih dela utiču na odabir odgovarajućih metodičkih rešenja (Ivić, Gajić i Maljković, 2007). Jedno od metodičkih rešenja savremene nastave jezika i književnosti koje se primenjuje od ranog osnovnoškolskog uzrasta jeste dosledno sprovođenje načela *jedinstva jezika i književnosti* – jednog od bitnih načela na kojima se temelji savremena nastava. Kako nastava srpskog obuhvata jezik, književnost i kulturu izražavanja, neminovno je njihovo čvrsto prožimanje u nizu oblika, kao što su čitanje, recitovanje, prepričavanje, interpretacija, dramatizacija teksta itd. (Ilić, 1983, 1998, 2007). Zajednički stav metodičara svodi se na zahtev da se nastava jezika i književnosti izvodi kao jedinstven predmet (Pešikan-Ljuštynović, 2007). Aleksandar Belić u svojoj knjizi „O stvarnom posmatranju jezika” (1950) naglašava da jezik treba upoznati u njegovoj funkciji, na tekstovima i činjenicama razgovornog jezika. U tom procesu posebno moraju doći do izražaja učenikov samostalan rad, misaona aktivnost i interes (Vladilo, 2010). U metodici se govori o fondu leksema (Belić, 1950; Bateson, 1972), koje je neophodno da učenici usvoje iz književnih tekstova da bi obogatili svoju leksiku. Da nastava jezika napušta tradicionalni sistem formalističkog proučavanja jezika i afirmiše funkcionalnu nastavu, svedoče već udžbenici za osnovnu i

srednju školu gde se nastava gramatike proučava na beletrističkim tekstovima. Istovremeno, literarni tekstovi služe nastavi jezika kao stilistički uzorci pri razvijanju učenikovog pismenog izraza i kao građa za razvijanje interpretativnog čitanja, tj. za razvijanje kulture govora.

1.3. Izbor lektire za prvi razred osnovne škole

Lektira koja je planom i programom predviđena za prvi razred osnovne škole („Sl. glasnik RS – Prosvetni glasnik”, 1/2023), između ostalih, sadrži i izbor iz narodne lirike „Tri se petla pobiše” – izbor šaljivih pesma, uspavanki, pitalica, tašunaljki, cupaljki, razbrajalica, redalica, lagarija i rugalica. Zbog sadržaja izbora iz narodne lirike, očekivano je da će na frekvencijskoj skali biti niz pojava koje nisu u okviru EKSJ – takve lekseme pripadaju pasivnom leksičkom fondu (Lukić, 1970). Skala frekvencije dokazuje, a anketa koju smo sprovedeli na ovoj uzrasnoj grupi učenika u Osnovnoj školi „Dositej Obradović” u Novom Sadu jasno pokazuje da učenici nisu mogli da definišu mnoge pojavnice koje smo postavili kao odrednice i za koje smo tražili njihovo semantičko obeležje, odnosno, učenici su dali sopstvenu interpretaciju koja nije u skladu sa pravim značenjem.

Možemo otvoriti novo polje istraživanja koje bi se ticalo predašnjeg iskustva učenika, a to je: da li su bili u situaciji da književne tekstove tumače na jedan novi način koji im se nameće u sistemu vaspitno-obrazovnog rada u prvom razredu osnovne škole (Cooley, 1909, 1918; Furlan, 1996). Trebalo bi sagledati kako su se interpretirale bajke i druge književne tvorevine u predškolskoj ustanovi, da li je postojala dramatizacija tekstova i da li su jezičke jedinice pasivnog jezičkog fonda na poseban način izdvajali iz obrađivanih tekstova (Gašić-Pavišić, 1981, 1984). Njihovo predznanje je veoma bitno, a ono se stiče u predškolskom uzrastu i po predviđenom planu vaspitno-obrazovnog rada, koji bi trebalo da se uskladi sa narednim stepenom obrazovanja (Gašić-Pavišić, 1981, 1984; Vasić i Vasić, 2004).

Pretpostavlja se da semantičko obeležje pasivnih pojava u lektiri za prvi razred osnovne škole nije u skladu sa usvojenim jezičkim znanjem i stečenim iskustvom iz predškolskih ustanova (Gajić, 1999). Posebno se to odnosi na pojavnice koje nisu prepoznate na frekvencijskoj skali kao gramatička kategorija.

Posmatrana lektira za prvi razred osnovne škole imala je leksičke jedinice koje nisu dobile svoje odrednice u standardnom srpskom jeziku u odnosu na EKSJ od jedanaest miliona reči i kao takve nose obeležje frekvence 0. Problem nastaje i onda kada deca u prvom razredu sa jednog oblika književnog stvaralaštva iz predškolskih ustanova, kao što su bajke i kratke pripovetke, prelaze na niz drugih književnih formi i na novi način interpretacije. Sledeća lektira koja je bila predviđena za prvi razred osnovne škole jeste „Prolećnica” – zbirka sabranih pesama nekoliko autora: Jovana Jovanovića Zmaja, Desanke Maksimović, Grigora Viteza i Momčila Tešića.

Poznato je da Zmajevе pesme za decu ceo jedan vek generacije i generacije dece vaspitavaju i obrazuju. Roditelji čitaju deci njegove pesme i ona ih od najranijih dana uče napamet. Malo je dece koja bar jednu Zmajevu pesmu nisu naučila napamet. U „Prolećnici” se nalaze poznate pesme – Svet, Prolećnica, Dete i leptir, Hvala, Mali koncert, Na ljuljašci, Pačija škola i niz sličnih, već poznatih pesama. Bez obzira na pasivni leksički fond u pesmama, učenici prvoga razreda osnovne škole veoma lako na svoj način tumače njihov sadržaj. Za prvi razred osnovne škole, tokom sprovođenja istraživanja, bila je predviđena i lektira „Pustio bih ja njega, ali neće on mene” – izbor iz narodne književnosti. Delo sadrži izbor kratkih proznih formi, šaljive priče, poslovice, zagonetke i brzalice. Šaljiva priča je kratka priča zasnovana na komici reči ili situacija. Opisuje jedan događaj, jednu osobinu, daje jedan odgovor. Često je zasnovana na nesporazumu koji proizilazi iz upotrebe stranih ili neobičnih reči i njihovog pogrešnog ili doslovnog razumevanja. Zbog svog karaktera obiluje pasivnim leksemama. Poslovice su, zapravo, sažeto opažanje zasnovano na iskustvu više generacija. Ponekad su napisane u formi stiha a ponekad u prozi. U njima su data razna ljudska iskustva, od onih gorih do onih prijetnijih, a sâm sadržaj poslovice ukazuje nam na upotrebu zastarelih leksema ili dijalektizama.

Zagonetke i brzalice, kao i šaljive priče, jesu kratke priče zasnovane na komici reči ili situacija. Opisuju jedan događaj, jednu osobinu, daju jedan odgovor. Često su zasnovane na nesporazumu koji proizilazi iz upotrebe starih ili neobičnih reči i njihovog pogrešnog ili doslovnog razumevanja.

Dakle, lektira za prvi razred obuhvata sve književne forme (Vasić, 1977a, b, 1990) sa kojima učenici prvog razreda treba da se upoznaju, da ih prepoznaju i tumače. Nije mali broj leksema koje deci ovog školskog uzrasta nisu poznate. Smatramo da im taj broj leksema otežava razumevanje književnog dela (Kostić, 1999). Na primer, semantički neobeležene lekseme iz ukupnog korpusa leksema lektire za prvi razred osnovne škole, koji sačinjavaju tri književna dela: „Tri se petla pobiše”, „Prolećnica” i „Pustio bih ja njega, ali neće on mene”, ima 292, od ukupno 2.387 izdvojenih pojava.

1.4. Interpretacije semantički neobeđenih leksema

Napominjemo da u nastavi srpskog jezika i književnosti u ranom školskom uzrastu književni tekstovi predstavljaju izuzetno složen programski zadatak. U metodici nastave akcenat se stavlja na književni tekst kao važan temeljni programski sadržaj koji ima vodeću i integracionu nastavnu ulogu, jer oko sebe okuplja i grupiše odgovarajuće sadržaje i iz ostalih predmetnih područja. Ali, zbog uzrasnih ograničenja u recepciji, tumačenju i usvajanju osnovnih strukturnih, jezičkih i naročito umetničkih činilaca teksta, potrebno je ispoljiti mnogo inventivnosti, sistematičnosti i upornosti u osposobljavanju učenika za postepeno uočavanje, prepoznavanje, a zatim i obrazlaganje i spontano usvajanje osnovne predmetnosti.

U situaciji kada učenici prvi put sami i na časovima srpskog jezika i književnosti upoznaju književne forme, a pritom im mnoge reči nisu poznate, metodika nastave ima veliki zadatak da svoje metodičke sisteme prilagodi nastavi; ona mora da pomogne učenicima da savladaju nastale poteškoće, kako bi književno delo dobilo svoju pravu vaspitno-obrazovnu funkciju.

Sistemom programske nastave, koji se u periodu dok je sprovedeno ovo istraživanje uvodio u škole, pokušava se temeljno, uz primenu nastavnih algoritama, jednostavno i tačno interpretirati sadržaj književnih tekstova. Ovim metodičkim sistemom učenik je uslovljen da do konačnog rešenja dođe korak po korak, i time znanje stiče postepeno i sistematski. Ovaj sistem nastave književnosti proizilazi zapravo iz koncepcije obrazovnih i vaspitnih ciljeva te nastave, njene pedagoške i društvene funkcije.

Obrada lektire na nastavi podrazumeva sistemsko i plansko analiziranje ne samo forme književnog dela već i leksičke građe koja je zastupljena u njima, tj. govora pisaca koji se u velikoj meri ne poklapa sa standardnim jezičkim normama. Razumevanje takvih književnih dela, u kojima jezik odstupa od standardnog oblika jezičkih pravila na ranom školskom uzrastu, zahteva veliko angažovanje ne samo učitelja nego i učenika. Učenici moraju da se obučavaju kako što bolje da tumače dati sadržaj, a zatim i da ga interpretiraju. Problem može nastati zbog neadekvatnosti leksičke građe – svaka osma leksima u književnim delima za prvi razred osnovne škole ne nosi frekvenciju obeležja (Gajić, 1999).

Navodimo još jedan metodički sistem koji se u nastavi jezika i književnosti koristi prilikom obrade lektire. On umnogome olakšava novonastale probleme kada je leksička građa u pitanju. Učenje otkrivajući pretpostavlja relativno samostalno upoznavanje učenika sa novim činjenicama i novim leksima (Jukić, 1997; Jukić i Vuković, 1998; Kostić, 1999; Jovanović, 2004; Kostić i Milin, 2005). U ovom slučaju učenik treba sâm da otkrije značenje lekseme u kontekstu, crpeći prethodna iskustva iz života (Zgusta, 1972). Da bi svoje misaone sposobnosti mogao da primeni, učenik mora da ima iskustva, a to su ranije usvojena znanja koja mu omogućuju da otkriva nova. Ovaj metodički sistem nastave srpskog jezika i književnosti naglašava da učenikova iskustva učitelji moraju potkrepiti primerima na kojima će moći analizom jednog po jednog slučaja i uočavanjem njihovih zajedničkih karakteristika induktivnom metodom doći do značenja. To znači da su predznanja i sposobnosti primene misaonih operacija osnova za učenje otkrivanjem, kako navodi Ilić (1997). Ovo su neki od metodičkih sistema koji se, između ostalih, koriste u nastavi srpskog jezika i književnosti od prvog

razreda osnovne škole, za koje smatramo da pomažu učenicima da lakše prevaziđu probleme u vezi sa razumevanjem književnih tekstova i leksema u njima (Petrovački, 2008, a, d).

Prethodno navedene metode, sistemi i načela umnogome olakšavaju rad učenika uz pomoć njihovih učitelja. Lektira i njena obrada na ranom školskom uzrastu u pravom smislu zavisi od didaktičkog trougla, od uspešne literarne komunikacije učenika–sadržaja–nastavnika. Učitelj/nastavnik je jedan od bitnih faktora za realizaciju sadržaja. Učitelj priprema i realizuje nastavni proces i u toj aktivnosti uspostavlja odnos sa nastavnim sadržajem i učenicima.² Nova koncepcija nastavnog procesa (interaktivno i tematsko povezivanje nastavnih sadržaja) zahteva i novi model učitelja (Petrovački, 2008, a, b, c, d).

Ukupan broj pojavnica koje čine korpus za analizu izdvojenih iz lektire za prvi razred osnovne škole je 2.387, od toga 8,88% je na frekvencijskoj skali bez frekvence odnosa i pripada pasivnom leksičkom fondu. Tabela 1 prikazuje ukupan analizirani korpus pojavnica iz književnih dela za prvi razred osnovne škole.

Tabela 1. Ukupan analizirani korpus pojavnica iz književnih dela za prvi razred osnovne škole

Imenice	Partikule	Pridevi	Brojevi	Zamenice	Glagoli	Prilozi	Predlozi	Veznici	Uzvici
2780	1055	253	38	129	558	84	36	24	11
51,90%	19,70%	4,72%	0,71%	2,41%	10,42%	1,57%	0,67%	0,45%	0,21%

Značajno mesto u radu i u razumevanju rezultata analize lektire zauzimaju učenička ankete. Anketu smo sačinili na osnovu odabira niskofrekventnih pojavnica i onih koje ne nose frekvencu odnosa za sve uzrasne strukture učenika. Svoje mesto u radu zauzimaju leksičke celine. Grupisane su lekseme po srodnosti, tipologiji i gramatičkim kategorijama sa najvišom frekvencijom. Izdvojeno je 388 pojavnica bez frekvence odnosa na frekvencijskoj skali. Njih posmatramo kao nestandardne pojavnice koje pripadaju pasivnom leksičkom fondu. Odnos frekvence se meri prema ukupnom EKSJ na 11 miliona reči (to obuhvata korpus leksema koje su unete u elektronsku bazu, sačinjenu od jezika srednjeg veka i jezika mnogih pisaca i časopisa savremenog jezika). Korpus od 11 miliona reči sačinjen je od punoznačnih leksema i njihovih gramatičkih oblika. Na EKSJ je rađena frekvencijska analiza i pokazalo se da baza koja nam je bila osnova za kvantitativnu analizu ima svoje i dobre i loše strane. Dobra strana je jezik srednjeg veka i velik broj reči, ali uočeni su nedostaci, jer je mali broj leksema iz književnosti za decu, tako da u dobijenim rezultatima imamo mnogo poznatih leksema koje se koriste u svakodnevnom govoru, a u našoj analizi ostale su značajnski nemarkirane u odnosu na EKSJ.

O jezičkim osobinama određenog pisca saznajemo na osnovu latentne semantičke analize i niskofrekventnih pojavnica sa obeležjem frekvencije 1 (0.0025%). Primera radi, glagol *zvoniti* kodiran je po principu, pojavnice čije je obeležje 5/ gramatička kategorija, aloleksa lekseme *zvoniti* je *zvoní*, njena frekvencija je 1 (0.0186%), a frekvencija odnosa 322. Na osnovu koda, ona je semantički obeležena, pripada kategoriji glagola čija je aloleksa na frekvencijskoj skali obeležena retkošću i frekvencija odnosa joj je niska u odnosu na EKSJ. Istraživanje je vršeno na osnovu statističkih podataka tekućeg teksta i frekvencijskih obeležja pojavnica, a usmereno je na utvrđivanje tipa leksičkog raslojavanja na nivou pojedinačnog razreda. Raslojavanje pojavnica unutar rada jeste raslojavanje na *aktivne* i *pasivne* lekseme.

² U odnosu prema nastavniku, učenik je objekat utoliko što prima uticaj, ali nastavnik, ako se postavi saradnički, može dosta uticati da učenik bude i subjekat u nastavi. Učenici utiču na nastavnika povratnom informacijom na osnovu koje on koriguje nastavni proces, menja stil, metode, povećava ili smanjuje zahteve. U savremenoj nastavi, nastavnik je ličnost čija uloga nije samo da predaje nego sve više da organizuje, podstiče, saraduje, savetuje. On prihvata pozitivne uticaje učenika, kako to formuliše Vilotijević (1999: 149).

Rad obuhvata i *pojavnice na prelazu* – one koje se sve ređe upotrebljavaju u standardnom jeziku, ali ih u književnim delima možemo pronaći. Ove pojavnice su česte na skali frekvencije i njihovo obeležje je niska ili visoka frekvencija i niska frekvencija odnosa. One pripadaju grupi zastarelih leksema. Uzeto je u obzir i teritorijalno raslojavanje leksema na: lokalizme, regionalizme, dijalektizme i standardnojezičke lekseme (*koto, dever, moma, ubavo...*). Strukturu čini i terminologija koja se u radu odnosi na pojavnice koje označava svaku punoznačnu leksemu izdvojenu na frekvencijskoj skali (*ruka, oko, dete, leptir*). Već je naglašeno da je *aloleksa* svaka pojava koja nije punoznačna i nalazi se na frekvencijskoj skali, kao i da su *standardnojezičke lekseme* sve pojavnice na skali frekvencije koje nose frekvenciju odnosa. *Frekvencija jedne pojavnice* meri se brojem pojavljivanja njene *alolekse* u književnim delima. *Frekvenciju jedne pojavnice* prikazujemo sa njenom najvišom i najnižom frekvencijom. *Frekvencija odnosa* je vrednost pojavljivanja jedne pojavnice u EKSJ.

Prikaz leksema je napravljen na osnovu jednakosti koda koji određuje pojavnice po kriterijumu opadajuće ili rastuće vrednosti i na taj način svaka od njih zauzima svoje mesto na frekvencijskoj skali. Na osnovu dobijenih rezultata na skali frekvencije, moguće je, nakon ručne lematizacije pojedinih grešaka u analizi, napraviti frekvencijski rečnik.

Korpus književnih dela sadrži 5.373 pojava ili 2.387 punoznačnih leksema. Značajno mesto u radu i u razumevanju rezultata analize lektire zauzima učenička anketa. Anketu smo sačinili na osnovu odabira niskofrekventnih pojava i onih koje ne nose frekvenciju odnosa za sve uzrasne strukture učenika.

Svoje mesto u radu zauzimaju *leksičke celine*. Grupisane su lekseme po srodnosti, tipologiji i gramatičkim kategorijama sa najvišom frekvencijom. Izdvojeno je 388 pojava bez frekvencije odnosa na frekvencijskoj skali. Njih posmatramo kao nestandardne pojavnice koje pripadaju pasivnom leksičkom fondu. Odnos frekvencije se meri prema ukupnom EKSJ na 11 miliona reči (to obuhvata korpus leksema koje su unete u elektronsku bazu, sačinjenu od jezika srednjeg veka i jezika mnogih pisaca i časopisa savremenog jezika). Korpus od 11 miliona reči sačinjen je od punoznačnih leksema i njihovih gramatičkih oblika. Na EKSJ je rađena frekvencijska analiza i pokazalo se da baza koja nam je bila osnova za kvantitativnu analizu ima svoje i dobre i loše strane. Dobra strana je jezik srednjeg veka i velik broj reči, ali uočeni su nedostaci jer je mali broj leksema iz književnosti za decu, tako da u dobijenim rezultatima imamo mnogo poznatih leksema koje se koriste u svakodnevnom govoru, a u našoj analizi ostale su značenjski nemarkirane u odnosu na EKSJ. O jezičkim osobinama određenog pisca saznajemo na osnovu latentne semantičke analize i niskofrekventnih pojava sa obeležjem frekvencije 1 (0.0025%). Kako je ranije već ilustrovano, glagol *zvoniti* kodiran je po principu pojavnice čije je obeležje 5/ gramatička kategorija, *aloleksa* lekseme *zvoniti* je *zvoni*, njena frekvencija je 1 (0.0186%), a frekvencija odnosa 322. Na osnovu koda, ona je semantički obeležena, pripada kategoriji glagola čija je *aloleksa* na frekvencijskoj skali obeležena retkošću i frekvencija odnosa joj je niska u odnosu na EKSJ.

Na osnovu svega prethodnog, postavljene su sledeće pretpostavke;

- 1) *Postoji veliki broj pojava koje nose nisku frekvenciju, kao i onih koje se pojavljuju bez frekvencije odnosa u EKSJ;*
- 2) *Učenici nisu zainteresovani za čitanje lektire zbog nemogućnosti razumevanja teksta i recepcije književnih leksema u zadanoj lektiri.*

2. Metod

2.1. Analiza pojava koje ne nose frekvenciju odnosa

U radu smo prikazali reči koje imaju visoku frekvenciju, kao i frekvenciju odnosa. Takođe, prikazali smo i pojavnice koje nose obeležje 1 (0.0186%) i frekvenciju odnosa od 200 do 1. Sve one su izdvojene iz književnih dela koja su bila predviđena za prvi razred osnovne škole u momentu ispitivanja. Drugu kategoriju pojava obeležava izostanak frekvencije odnosa tj. frekvencija odnosa 0.

Pojavnice koje ne nose frekvencu odnosa u odnosu na EKSJ, smestamo u pasivni leksički fond, prema postavljenim kriterijumima kategorija i visine frekvencije. Takve pojavnice zauzimaju 8,88% ukupnog broja leksičkih jedinica u književnim delima za prvi razred osnovne škole. Ako bismo to posmatrali kao reči kroz tekst, onda je svaka deveta reč bez frekvence odnosa, tj. nema frekvencu odnosa (u EKSJ izostalo je značenje). Njih u tabelama, koje frekvencijski određujemo prema visini frekvencije, nećemo razvrstati prema gramatičkim kategorijama; one nisu dobile kôd kategorije.

I u narednoj kategoriji reči razlikujemo u toku analize dve vrste leksema, prva vrsta nosi obeležje visoke frekvencije i frekvencu 0, a druga vrsta jesu one koje nose frekvenciju 1 (0.0186%) i frekvencu odnosa 0.

Tabela 2. Pojavnice frekvencijskog odnosa od 9 (0.1675%) do 3 (0.0558%) i frekvence 0

Pojavnica/ leksema	frek %		aloleksa	leksema	oznaka vrste reči	frekvencija odnosa
dovest'	9	0.1675%	dovest'	---	--	0
hodalo	5	0.0931%	hodalo	---	--	0
komili	4	0.0744%	komili	---	--	0
ninaj	4	0.0744%	ninaj	---	--	0
palčić	4	0.0744%	palčić	---	--	0
poviče	4	0.0744%	poviče	---	--	0
tašun	4	0.0744%	tašun	---	--	0
jera	3	0.0558%	jera	---	--	0
svakojaka	3	0.0558%	svakojaka	---	--	0
tuk	3	0.0558%	tuk	---	--	0

U Tabeli 2 iskazani su rezultati na osnovu kvantitativne analize; rezultati proističu iz EKSJ. Kako smo već naveli, ovaj korpus ima svoje dobre i loše strane, pa iz ovih rezultata možemo zaključiti da je malo tekstova za decu ušlo u ukupan fond ispitivanog korpusa. Pojavnica zeko je veoma česta u dečjem govori i ona kao takva poznata je deci, ali nije se našla u korpusu kvantitativne analize i nosi frekvencu odnosa 0. Mogli bismo izdvojiti nekolčinu takvih reči iz kategorije leksema bez značenja, ali to iziskuje dodatnu lematizaciju i kategorizaciju. Na taj način odstupili bismo od egzaktnih podataka na osnovu datog korpusa.

Najviša frekvencija na skali je zabeležena za leksemu *dovest'* – 9 (0.1675%); tu reč smo pronašli samo u jednoj pesmi u zbirci „Tri se petla pobiše”. Na osnovu ovog podatka možemo zaključiti da određena pojava, iako ima visoku frekvenciju i dalje ima frekvencu odnosa 0. Konkretno na ovom primeru, zbog rime ili broja slogova, redukovano je I. Ne znači da zbog visoke frekvencije dobija obeležje čestosti u književnom jeziku, konkretno u delima za prvi razred osnovne škole. Iz ovog primera, gde se jedna pojava više puta ponavlja i na osnovu svoje čestosti dobija oznaku frekvencije, pokazali smo da je njeno mesto u pasivnom leksičkom fondu.

Sledeća kategorija tipa leksema niske frekvencije 1 (0.0186%) i frekvence odnosa 0, zauzima mnogo veći broj leksičkih jedinica od prethodne kategorije. Ova kategorija pripada pasivnom leksičkom fondu, njena frekvencija je 0 u odnosu na EKSJ. Očekivano je da učenici prvoga razreda osnovne škole nisu u stanju da samostalno i na pravi način recepiraju prezentovane pojavnice u književnim delima. Uloga učitelja je veoma važna u procesu usvajanja novih jezičkih jedinica iz književnih dela, posebno je značajna na ranom školskom uzrastu (Vujčić, 1991). Naredna tabela bi bila korisna u radu na časovima prilikom obrade lektire; u njoj su izdvojene sve nestandardne pojavnice.

Kako bi se uspešno ostvario i realizovao plan i program nastave književnosti i jezika i realizovali svi vaspitno-obrazovni zadaci, trebalo bi i mimo analize konkretnog književnog dela na časovima književnosti i jezika, pominjati i smeštati u poznati kontekst i reči niske frekvencije i one bez frekvence. Na taj način olakšali bismo učenicima da uspešno tumače sadržaje koji su postavljeni pred njih. Pre rada na književnom tekstu treba ponoviti i zapisati nepoznate reči, da bi one, više puta ponovljene i smeštene u različite kontekste, postale deo poznatih i usvojenih leksičkih jedinica.

Tabela 3. Pojavnice frekvencijskog odnosa 1 (0.0186%) i frekvence 0

Pojavnica/leksema	frek %		aloleksa	leksema	oznaka vrste reči	frekvencija odnosa
ao	1	0.0186%	ao	---	--	0
beličastu	1	0.0186%	beličastu	---	--	0
berićeta	1	0.0186%	berićeta	---	--	0
beša	1	0.0186%	beša	---	--	0
bešici	1	0.0186%	bešici	---	--	0
bešiku	1	0.0186%	bešiku	---	--	0
bilbadelen	1	0.0186%	bilbadelen	---	--	0
bob	1	0.0186%	bob	---	--	0
brstiti	1	0.0186%	brstiti	---	--	0
buf	1	0.0186%	buf	---	--	0
čalabrčak	1	0.0186%	čalabrčak	---	--	0
čančiću	1	0.0186%	čančiću	---	--	0

U Tabeli 3 nalaze se reči koje ne nose značenje u odnosu na EKSJ. Njihova frekvencija je veoma niska, što ukazuje na njihovu osobinu retkosti u književnim delima za prvi razred osnovne škole.

Frekvencijskim odnosima leksema u delima izdvojile su se brojne niskofrekventne pojavnice i one koje ne nose frekvenciju odnosa. Takve reči se retko ili skoro nikada ne koriste u savremenom jeziku; one se upotrebljavaju za postizanje stilskih efekata u tekstu, kao što su reči određenih pisaca, ili zastarele lekseme nađene u lektiri koju čini izbor iz narodne književnosti (Cvetanović, Milatović i Jovanović, 1995).

Pregledom i popisom književnih dela uočavamo da lista književnih dela obavezne lektire u sebi sadrži sve književne forme predviđene planom i programom nastave književnosti. On obuhvata prozu i poeziju, a značajno mesto zauzima izbor raznih književnih formi iz narodne književnosti. Lista je sačinjena u korist tradicionalne književnosti u odnosu na savremenu. Slobodan izbor lektire za određeni školski uzrast svodi se na izbor iz obavezne (propisane) lektire (Jovanović, 2004). Ovakvim principom zanemarilo se interesovanje učenika za određeno književno delo, a lektira svela na obavezno a ne slobodno biranje dela. Frekvencijskim odnosima leksema u književnim delima narodne književnosti ističu se neobeležene značenjske reči, koje učenici prilikom anketiranja nisu znali da protumače iako su dela analizirali na časovima.

2.2. Anketa za prvi razred osnovne škole

Anketa sadrži lekseme sa frekvencijom 1 (0.0186%) i bez odrednica u EKSJ. Broj takvih pojava na frekvencijskoj skali jeste najbolji pokazatelj koliko različitih reči i njihovih gramatičkih oblika postoji u književnim delima za prvi razred osnovne škole. Rezultati na skali frekvencije sa izdvojenim kategorijama leksema bez frekvencije odnosa i niske frekvencije 1 (0.0186%), mogu da budu merilo književno-leksičkog bogatstva i stilskog bogatstva maternjeg jezika.

Anketa je sprovedena po principu slobodnog odabira leksema iz tabele. Ukupan broj leksema je 40. Lekseme se nalaze u anketi i učenici na jednom školskom času treba da odgovore na postavljena pitanja. Uzima se u obzir to da na ranom školskom uzrastu učenici nisu razvili sposobnost brzog čitanja i pisanja pa se insistiralo na pomoći učitelja. Anketa je napisana ćirilskim pismom. Uz pomoć učitelja, učenici čitaju odgovarajuće reči van konteksta, a sami daju odgovor šta znači koja leksema. Predvideli smo da se anketa sprovede na kraju školske godine. Očekuje se da su tada svi učenici pročitali lektiru za tu školsku godinu i da su se na časovima srpskog jezika i književnosti upoznali sa nepoznatim rečima iz književnih tekstova (Jovanović, 2004). Anketa je sprovedena u maju školske 2009/10. godine u četiri odeljenja uzrasta prvog razreda osnovne škole. Trebalo je da učenici daju odgovor na pitanje šta znači koja leksema. Anketirani su učenici prva četiri razreda Osnovne škole „Dositej Obradović” u Novom Sadu. Anketa je bila anonimna zbog slobodnog tumačenja nepoznatih reči. Anketirano je ukupno 92 učenika prvoga razreda. Zbog prirodnije atmosfere, učenici su ostali na mestima gde su i inače sedeli.

2.3. Anketni listić:

- Da li si pročitao/la knjigu „Tri se petla pobiše”, „Prolećnica” i „Pustio bih ja njega ali neće on mene”? (zaokruži odgovor) DA/NE
 Da li ti se sviđa knjiga „Tri se petla pobiše”? (zaokruži odgovor) DA/NE
 Da li ti se sviđa knjiga „Prolećnica”? (zaokruži odgovor) DA/NE
 Da li ti se sviđa „Pustio bih ja njega ali neće on mene”? (zaokruži odgovor) DA/NE
 Da li si razumeo/la ova književna dela? (zaokruži odgovor) DA/NE

Šta znače sledeće reči? (Pored svake reči napiši kratko objašnjenje.)

beričet, bob, čančić, čavrljati, čijukati, čmavati, enci, menci, eci, grošići, halke, izesti, kadija, kljuse, klopotati, kotlo, letari, majtefa, odrati, okopati, ortakluk, ozvezdati, pajac, perunika, radenica, raskiseliti, raskukuljiti, razmumuljiti, rešeto, rovac, skamija, šobotati, sofru, studenica, svetiti, tanca, uljez, vidljast.

3. Nalazi

3.1. Rezultati ankete za prvi razred osnovne škole

Anketa je sadržala pitanje da li si pročitao knjigu „Tri se petla pobiše”, „Prolećnica” i „Pustio bih ja njega ali neće on”. Dalje će se podaci davati uopšteno.

Pitanje: Da li si pročitao knjige „Tri se petla pobiše”, „Prolećnica” i „Pustio bih ja njega ali neće on mene”? Na ovo pitanje bezmalo svi učenici sva četiri odeljenja osnovne škole odgovorili su da im se sviđa lektira; dva učenika su napisali NE za obe lektire. Dobijeni podaci ukazuju na to da u prvom razredu osnovne škole deca čitaju lektiru (u tom procesu verovatno im pomažu roditelji), kao i na to da se na nastavi srpskog jezika i književnosti lektira obrađuje, da se na tekstovima iz lektire uči čitanje.

Na pitanje da li su razumeli ova književna dela, odgovori su bili sledeći:

- u I₁ razredu, od ukupno anketiranih (dvadeset i jednog učenika), njih 13 odgovorilo je DA, a 8 učenika NE;
- u I₂, od ukupno 20 učenika, njih 16 odgovorilo je DA, a svega četiri NE;
- u I₃, od ukupno 25 učenika u celodnevnom boravku, njih 22 odgovorilo je DA, a tri učenika NE;
- u I₄, od ukupno 26 učenika koji su u celodnevnom boravku, odgovorilo je DA 24, a samo dva učenika zaokružilo je NE.

Ovi podaci govore da je 83 učenika pročitalo lektiru, a svega 7 nije. Nalaz pokazuje da deca koja borave u produženom boravku posle redovne nastave u školi čitaju lektiru. Oni u periodu posle

nastave do odlaska kući, pored domaćih zadataka koje rešavaju iz drugih predmeta, čitaju književna dela. Veća je mogućnost da ti učenici bolje savladaju nepoznate reči, jer su u mogućnosti da pitaju učitelja u boravku šta koja leksema znači ako im je ona nepoznata. U ovom slučaju izjednačila se granica između školske i domaće lektire, koju je i Ministarstvo prosvete preporučilo.

Produženi boravak podrazumeva organizovani boravak učenika koji ostaju u školi nakon završetka zajedničke nastave. Razlog produženog ostajanja u školi jeste osigurana hrana (ručak), te zajedničko učenje i pisanje domaćih zadatak pod nadzorom stručnog učitelja ili učiteljice. Većina roditelja se opredeljuje za ovo rešenje jer ne mogu da osiguraju nadzor odrasle osobe kod kuće za spremanje deteta za odlazak u školu, te za prihvatanje deteta nakon završetka nastave. Dakle, razlozi za organizovanje produženog boravka i ostajanja dece u školi nakon zajedničke nastave nije toliko pedagoške prirode već više socijalne i sigurnosne. U radu pod naslovom *Alternativne pedagogije i boravak učenika u školi* Matijević (2006) detaljno govori o potrebama organizovanog produženog boravka učenika, te o njegovim dobrim i lošim stranama, a dobra strana potvrđuje se i ovim nalazom, dakle, čitanjem lektire.

Učenici su ovako odgovorili na pitanje šta znače sledeće reči (podaci se donose u procentima):

berićet – 65%; bob – 94%; čančić – 25%; čavrljati, čijukati – 36%; čmavati – 7%; enci – 98%; menci – 50%; eci – 98%; grošići – 81%; halke – 1%; izesti – 40%; harem – 50%; kadija – 46%; kljuse – 29%; klopotati – 13%; kotlo – 15%; letari – 7%; majtefa – 0%; odrati – 54%; okopati – 19%; ortakluk – 66%; ozvezdati – 10%; pajac – 29%; perunika – 34%; radenica – 1%; raskiseliti – 61%; raskukuljiti – 21%; razmumuljiti – 44%; rešeto – 4%; rovac – 71%; skamija – 8%; šobotati – 18%; sofa – 22%; studenica – 32%; svetiti – 44%; tanca – 30%; uljez – 50%; vidljast – 13%.

Anketirani učenici prvog razreda osnovne škole u malom broju su odgovorili na postavljene reči u anketi, stoga smo ponovili anketu i stavili neke od reči u kontekst u kojem se one nalaze. Ovoga puta izabrali smo nekoliko leksema iz prethodne ankete, jer smatramo da je za učenike prvog razreda naporno da za jedan školski čas odgovore na četrdeset pitanja.

3.2. Ponovljena anketa za prvi razred osnovne škole: značenje reči u pesmi, brojalici...

Na pitanje o značenju reči *berićet* 70% dece sva četiri razreda odgovorilo je da *berićet* znači *branog* (*brati*); neki su dala odgovor da je to *kukuruz*, *žito* i *lepo*. Ovo navodi na zaključak da deca ne prepoznaju pravo značenje leksema iz pasivnog leksičkog fonda ni nakon uključivanja leksema u kontekst. U ovom primeru govorimo o stihu iz narodne književnosti, koji kao i mnogi drugi stihovi, sadrži arhaizme.

Pitanje: Šta znači reč *bob* u: *Reci bobu: bob, a popu: pop*? Ova reč *bob* u kontekstu više je zbunila učenike nego kada se našla van njega. Prvobitno značenje koje su učenici dali je *sunder*. Drugo njeno značenje, ovoga puta u kontekstu, jeste *čovek*.

Pitanje: Šta znači reč *čančić* u: *Četiri čavčića na čančiću, čučević cijuču*? Kao i prethodna leksema, delovalo je zbunjujuće, ali su učenici ipak dali odgovor da je to *tacna*, *tanjir* ili *drvo*.

Pitanje: Šta znači reč *enci* koja se nalazi u brojalici: *Enci, menci na kamenci*? Na postavljenu leksemu skoro svi su odgovorili da je to broj jedan. Ako *enci* znači *jedan* u brojalici, *meni* je za njih dva.

Pitanje: Šta znači reč *grošić* koja se nalazi u pesmi: *Opa, cupa, tanca, / Ljubi baba starca, / A devojka momčića, / Za dva, za tri grošića*? Na ovo pitanje većina učenika dala je odgovor *dinar*, još jedno dobijeno značenje je *poljubac* (na šest anketnih listića).

Pitanje: Šta znači reč *ham* koja se nalazi u pesmi – *Ja ne dam, Pa ne dam; / Izješću je sam, ev' ovako – ham?* Za ovu leksemu skoro svi su odgovorili *jesti*, *pojesti*, *progutati*.

Pitanje: Šta znači reč kadija u: Komšija ode kadiji, pa mu se potuži. Odmah dovedu Nasrudina te mu reče kadija: „Što nisi držalicom udario psa, već sjekirom?” Na što će mu Nasrudin: „Da je htio pas mene repom ujesti, i ja bih njega udario držalicom?” U širem kontekstu učenici su došli do toga da kadija znači sudija.

Pitanje: Šta znači reč skamija koja se nalazi u stihovima: Svi pačići došli, / Na skamijam' stoje; / Stari patak metn'o / Naočare svoje? Shvatili su smisao ali ne i značenje ove lekseme, odgovor je na stolicama pačići i na podu.

Pitanje: Šta znači reč uljez koja se nalazi u pesmi – Iš, paune zlatopere! / Ne šetukaj, ne zagučaj, ne šoboči, ne klopoči; / spusti tvoja zlatna perja i raširi duzel repa, / uljez' lako u odaju, / kril'ma Jovi 'lada čini/ da on spava u ladini?

Ponekad postavljene lekseme u kontekst stvaraju veći problem učenicima nego kad su izdvojene van konteksta. Učenici su naslutili značenje ove reči, da je to nešto što stvara problem: *buba, crv, neprijatelj*. U postavljenom kontekstu nijedan učenik nije dao značenje leksemi.

4. Interpretacija nalaza

Posmatrajući rezultate ankete urađene u prvom razredu osnovne škole na odabranim leksemama iz književnih dala (lektire) za prvi razred osnovne škole, koje nemaju frekvencu odnosa u EKSJ, možemo zaključiti sledeće: *da učenici nisu usvojili značenja svih leksema koje se nalaze u književnim delima, da mnoge od njih stvaraju nedoumice i da se interpretiraju subjektivno, već prema tome kako koji učenik oseća značenje.*

Uočava se da učenici ispravno analitičkim putem dolaze do delimičnog rešenja nepoznatih reči. Uočava se njihov analitički postupak u pravom smislu. Na to nam ukazuju i rezultati druge ankete, gde smo postavili iste lekseme koje su deo prve ankete, ali u kontekst književnog teksta.

Dobra strana je što učenici na osnovu nepoznatih leksema razvijaju sposobnosti analiziranja i otkrivanja nepoznatih pojmova povezujući ih sa onim poznatim (Šipka, 1998). Međutim, nepoznate lekseme stvaraju velike probleme kod tumačenja sveukupnog književnog teksta. Pretpostavljamo da zbog nepoznavanja velikoga broja leksema u jednom književnom tekstu, bilo epskom ili lirskom, učenici stvaraju sebi sliku o književnim delima kao veoma teškim i malo zanimljivim. Ostaje otvoreno pitanje da li treba sačiniti novi odabir književnih dela za prvi razred osnovne škole. Da li se u izboru lektire insistiralo na kvantitetu umesto na kvalitetu književnih dela?

Može se zaključiti da postoji veliki broj književnih dela za prvi razred različitih književnih formi iz narodne književnosti. Očekivano je da postoji veliki broj zastarelih reči ne samo u književnim delima iz narodne književnosti nego i iz ostalih odabranih dela. A, evo nalaza koji o tome govore.

Reči kojima je izostalo značenje:

Tri se petla pobiše

Kad odoše svati po devojk, za gotovu sofru zasedoše: što god treba, to na sofri nema.

Sofra – (arap. supra, tur. sofra) trpeza

Učenicima prvog razreda osnovne škole treba pojasniti značenje reči iz grupe turcizama, koji ima prilično u delima narodne književnosti. Sofra znači trpeza i kao takvu treba je prikazati deci da bi razumela značenje pesme u kojoj se ta pojava nalazi. Primera radi, može da se nacrti soba u kojoj obično sede gosti i sve šta se nalazi na stolu. Kada ilustruju reč, lakše će je učenici razumeti, a i zapamtiti, kako bi lakše čitali tekstove sa ovakvim ili drugim nejasnim leksemama.

Materina Hvala

*Hvalila se Hvala materina
Da je ona švalja i vezilja
I da bolje radenice nema:
Danju prede, noću vezak veze.*

Švalja – germ. *šav*. – žena koja šije odelo, krojačica.

Učenici prvog razreda osnovne škole treba da znaju šta znači reč *krojačica* (Ćuk, 2007, a, b). Ovakav tip leksema ne mora posebno da se izdvaja iz teksta u toku analize, njihovo značenje učenici otkrivaju induktivno-deduktivnim postupkom.

Prolećnica

*Gle, dece male,
Gde se u gaju,
U zagrljaju
Ljube i šale!
Blago toj deci –
To je proleće
Blažene sreće.*

Gaj – šumarak, mala šuma.

Dozvoliti učenicima da maštaju šta je gaj, dati im smernice da je to šuma i prostranstvo u kome se nalaze razne vrste drveća. Gaj ima svoje stanovnike; postaviti im pitanje ko može da živi u gaju.

Detlić

*Znam staze i bogaze,
kuda mravi prolaze,
kud je buba put,*

Bogaz – tur. uski klanac, ždrelo, prolaz.

Najjednostavniji način prikazivanja bogaza jeste ilustraciji uskoga prolaza na putu. Može se na tabli nacrtati put koji ima suženje kako bi deca razumela ovu leksemu.

[...] još mu naredi da dođe k njemu na divan.

Divan – (pers. *dīwān*, tur. *divan*) razgovor, priča.

Za učenike prvog razreda osnovne škole veoma je teško da usvoje veliki broj pojavnica/leksema koje nose nisko obeležje na frekvencijskoj skali i ne nose frekvencu odnosa. Po pravilu, ovakve lekseme pripadaju pasivnom leksičkom fondu i kao što smo pokazali, one su zastarele.

5. Zaključak

Za učenike prvog razreda osnovne škole zastupljene su sve književne forme sa kojima učenici treba da se upoznaju, dožive ih i da ih shvate kao umetničku tvorevinu i estetske vrednosti usvoje iz njih. Reč je veoma bitna za razumevanje književnog teksta, naročito za učenike ranog školskog uzrasta. Iz lektire za prvi razred koja je činila korpus istraživanja izdvojili smo kvantitativnom analizom 8,88% pojava bez frekvence odnosa; svaka osma reč je bez značenja u našoj analizi. Prema kategorizaciji one pripadaju pasivnom leksičkom fondu, to su: arhaizmi, zastarellice, istoricizmi, regionalizmi, književne lekseme. Anketirani učenici prvog razreda nisu značenjski obeležili niskofrekventne pojavnice u anketi, ni one koje su bez frekvence odnosa. Anketni listići ostali su skoro prazni, učenici nisu bili sigurni u značenje postavljene lekseme pa samim tim nisu dali ni odgovor na pitanje šta znači koja reč.

Tamo gde se našao odgovor za pojedinu reč, učenici su na različite načine protumačili njeno značenje, obično pogrešno (*bob – sunder*). Takođe, u ponovljenoj anketi, gde je reč data u kontekstu, učenici su je po drugi put pogrešno označili. Sve ove pojavnice navode nas na zaključak da je neophodno, ako nije već moguće menjati listu lektire, prvo dati značenje nepoznatim rečima iz književnih tekstova i to pre same analize književnog dela. Nameće se utisak da učenici prvog razreda na osnovu književnih dela samo uče izražajno čitanje, zanemarujući umetničke vrednosti književnog dela, jer književne tekstove nisu mogli razumeti zbog nepoznatih reči. Dakle, sve ovo povojnice i dobijeni nalazi akcentuju važnost davanja značenja nepoznatim rečima iz književnih tekstova, njihovog razumevanja i tumačenja i to pre same analize književnog dela.

Literatura:

- Andrilović, V. i Čudina, M. (1985). *Psihologija učenja i nastave*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bateson, G. (1972). *Steps to an ecology of mind*. New York: Ballabntine.
- Belić, A. (1950). *O stvarnom posmatranju jezika*. Beograd: Nolit.
- Cooley, C. H. (1918). *The social process*. New York: Soribner's.
- Cooley, C. H. (1909). *Social organization*. New York: Soribner's.
- Čuk, Lj. (2007a). Modernizovanje nastave srpskog jezika – lektira šta je to? *Revija za obrazovanje i kulturu* br. 497/498. Novi Sad, Misao.
- Čuk, Lj. (2007b). Prošireni spisak lektire u osnovnoj školi. U: S. Gudurić (ur.), *Zbornik radova Unapređenje nastave srpskog jezika i književnosti*. Novi Sad: Filozofski fakultet, str. 231-247.
- Cvetanović, V., Milatović, V. i Jovanović, A. (1995). *Metodika nastave srpskog jezika*. Beograd: Učiteljski fakultet.
- Furlan, I. (1996). *Moderna nastava i intenzivnije učenje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Gajić, D. (1999). *Obrada lektire*. Sombor: Učiteljski fakultet.
- Gašić-Pavišić, S. (1984). *Asocijativne norme za predškolski uzrast*. Beograd: Prosveta.
- Gašić-Pavišić, S. (1981). *Slobodne asocijacije reči kod dece*. Beograd: Prosveta.
- Ilić, P. (1983). *Učenik, književno delo, nastava*. Zagreb: Školska knjiga.
- Ilić, P. (1998). *Srpski jezik i književnost u teoriji i praksi: metodika nastave*. Novi Sad: Zmaj.
- Ilić, P. (2007). *Školska lektira i problemi njenog čitanja*. U: Raičević (ur.), *Zbornik radova Unapređenje nastave srpskog jezika i književnosti*. Novi Sad: Filozofski fakultet, str. 123-145.
- Ivić, P., Gajić, O. i Maljković, M. (2007). *Kriza čitanja, kompleksan pedagoški, kulturološki i opštedruštveni problem*. Novi Sad: Gradska biblioteka.
- Jovanović, A. (2005). Republički seminar iz nastave Srpskog jezika i književnosti. Beograd (održan u Centru „Sava”, 4. decembra).
- Jovanović, S. (2004). *Nastava srpskog jezika u drugom razredu osnovne škole: priručnik za nastavnike*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Jukić, S. (1997). *Učenje učenja u nastavi*. Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine.
- Jukić, S. i Vujković, T. (1998). *Edukativne radionice za nastavnike*. Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine.
- Kostić, A., Milin, P. (2005). *Frekvencijski rečnik Todora Manojlovića*. Knjiga 1. Zrenjanin: Upravni odbor Fonda „Todor Manojlović”.
- Kostić, Đ. (1999). *Frekvencijski rečnik savremenog srpskog jezika (I–VII)*. Beograd. Institut za eksperimentalnu fonetiku i patologiju govora, Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju Filozofskog fakulteta.
- Lukić, V. (1970). *Dečiji frekvencijski rečnik*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva [Ispitivanje leksičke spremnosti kod monolingvalnih i bilingvalnih učenika osnovne škole].
- Matijević, M. (2006). Alternativne pedagogije i boravak učenika u školi. U: P. Janković (ur.), *Prolonged and full-day stay of pupils in contemporary elementary school* (str. 30-37 – x). Sombor: Pedagoški fakultet u Somboru.

- Nikitčenko, N. S. (1983). Leksiko-frazeologičeskie i semanticeskie neologizmy. Ukazatel' literatury, izdannoj v SSSR na ruskom jazyke s 1976 po 1981 g. U: N. Kotelova & N. Zacharovna (Eds.), *Novye slova i slovari novych slov* (pp. 147-157). Leningrad.
- Pešikan-Ljuštynović, Lj. (2007). Usmena i autorska bajka u nastavi. U: Rajčević (ur.), *Zbornik radova Unapređenje nastave srpskog jezika i književnosti*. Novi Sad: Filozofski fakultet, str. 132-147.
- Petrovački, Lj. (2008a). *Metodička istraživanja u nastavi srpskog jezika i književnosti: problemi srpskog jezika kao maternjeg*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Petrovački, Lj. (2008b). *Metodička istraživanja u nastavi srpskog jezika i književnosti: aktivna nastava sintakse*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Petrovački, Lj. (2008c). *Metodička istraživanja u nastavi srpskog jezika i književnosti: korelacijsko-integracijski i metodički postupci u povezivanju nastave jezika i književnosti*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Petrovački, Lj. (2008d). *Metodička istraživanja u nastavi srpskog jezika i književnosti: književnosti: čitanka i motivacija učenika za čitanje i tumačenje književnih dela*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Plan i program „Sl. glasnik RS – Prosvetni glasnik“, br. 10/2017, 12/2018, 15/2018, 18/2018, 1/2019, 2/2020, 16/2022 i 1/2023 – ispr./ dostupno je na adresi: http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2023_01/PG_016_2022_001.htm
- Platon (preuzeto 1. 2. 2011) sa adrese: <https://sh.wikipedia.org/wiki/Platon>.
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika. Knj. 1. A–Bogoljub (1959). Beograd: Srpska akademija nauka, Institut za srpskohrvatski jezik, (str. 29).
- Šipka, D. (1998). *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska.
- „Službeni glasnik – Prosvetni glasnik“ broj 9, od 21. jula 2006, str. 6.
- Vasić, S. (1977a). *Razvojne govorne norme u naše dece*. Beograd: Prosveta.
- Vasić, S. (1977b). *Govor u razredu*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja (IPI) i Prosveta.
- Vasić, S. (1990). *Kultura govorne komunikacije*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Vasić, S. (1972). *Govorno ponašanje učenika osnovnoškolskog uzrasta s posebnim osvrtom na leksiku i semantiku* (str. 41-54). Beograd: Naučna knjiga, Institut za pedagoška istraživanja.
- Vasić, S. i Vasić, D. (2004). *Frekvencijski rečnik savremenog srpskog jezika*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Vilotijević, M. (1999). *Didaktika III*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva i Učiteljski fakultet (dostupno na: <https://uf-pz.net/wp-content/uploads/2020/11/Didaktika-OAS-O-23.pdf>).
- Vladilo, I. (2010). *Lektira – radost čitanja ili tortura*. Preuzeto sa: free-ri.htnet.hr/knjiznica-vijece, datum: 10. 8. 2010.
- Vujić, L. (1991). *Pedagoška psihologija*. Beograd: Društvo psihologa Srbije.
- Zgusta, L. (1971). *Priručnik leksikografije*. Sarajevo: Svetlost.

Biografska nota:

Gordana Bursać (rođena 1969. godine) osnovne studije Srpskohrvatskog jezika i južnoslovenske književnosti završila je na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Na istom fakultetu završila je i magistarske studije; odbranivši magistarsku tezu pod nazivom: *Osobine naučnog diskursa magistarskih teza stekla je zvanje magistra lingvističkih nauka*. Doktorsku tezu na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu pod nazivom: *Struktura leksikona lektire za srpski jezik od prvog do četvrtog razreda osnovne škole* odbranila je 2012. godine. Izabrana je u vanrednog profesora 2024. godine. Zaposlena je na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu od 1996. godine. Radila je na Višoj pedagoškoj školi za obrazovanje vaspitača u Sremskoj Mitrovici, na Fakultetu za pravna i poslovna pitanja „Dr Lazar Vrkatić“ kao predavač Standardnog srpskog jezika, pravopisa i osobina naučnog diskursa. Radi kao predavač na Internacionalnom fakultetu u Brčkom, Bosna i Hercegovina. Polja stručnih i naučnih interesovanja su: struktura leksikona lektire za srpski jezik od prvog do četvrtog razreda; Metodika nastave jezika i književnosti, lektira, leksema, frekvencija i frekvencija odnosa prema EKSJ.

Prof. Gordana Bursać, PhD
International University, Brčko
Bosnia & Herzegovina

INTERPRETATION OF TRADITIONAL TOKENS IN MODERN SOCIETY AT EARLY SCHOOL AGE

Summary: The paper presents the research of tokens in the reading material for the first grade of primary school prescribed by the plan and program of the Ministry of Science and published by the publishing house "Draganić", Novi Sad, 2005. The corpus for the research are literary works (reading material) for the first grade of primary school. The aim of the research is to determine the ability of first-grade elementary school students to learn literary lexemes from literary works that have a low frequency and that have no relational frequency. The research method is quantitative analysis and statistical processing of language units according to the principle of frequency ratios, with the selection of key tokens from literary works, marking of increasing and decreasing frequencies with ratio frequency and without ratio frequency according to the Electronic Corpus of Serbian Language (ECSL), and the technique is surveying. The survey for the first grade of primary school is the instrument developed for this research. In this paper, we are dealing with the use of tokens in literary works, limited to the age of the first grade of elementary school, which is a new problem that has not been dealt with until now, so we are following the example of research that deals with the study of lexemes intended for children from the aspect of quantitative use. Due to the fact that such studies on a specific corpus of literary lexemes for different school ages have not been carried out before in our area, this research makes a significant contribution to the topic it deals with. The basic findings point to the fact that there is a large number of tokens that have a low frequency, as well as those that appear without frequency of relationship in ECSL (Electronic Corpus of Serbian Language). Also, it was found that the students are not interested in reading the reading material due to the inability to understand the text and the reception of literary lexemes in the assigned reading material, so the assumptions about the impossibility of reception and then interpretation of the assigned literary works at the early elementary school age were confirmed.

Key words: Language and literature teaching methodology, Reading material, lexemes, frequency and frequency of relation to ECSL.

Biographical note:

Gordana Bursać (born in 1969) got her Bachelor in Serbo-Croatian language and South Slavic literature at the Faculty of Philosophy in Novi Sad. By defending the thesis titled *Features of the scientific discourse of master's theses* she got the master's degree in linguistic sciences. In 2012 she has defended her doctoral thesis titled *The structure of the reading lexicon for the Serbian language from the first to the fourth grade of elementary school* at the Faculty of Philosophy in Novi Sad. In 2024 she was elected to the position of assistant professor. She is employed at the Faculty of Philosophy in Novi Sad since 1996. She has also worked at the Preschool Teacher Training College in Sremska Mitrovica, at the Faculty of Legal and Business Affairs Dr. Lazar Vrkatić as a lecturer of Standard Serbian language, Spelling and Features of Scientific Discourse. She works as a lecturer at the International Faculty in Brčko – Bosnia and Herzegovina. Fields of professional and scientific interests are: The structure of the reading lexicon for the Serbian language from the first to the fourth grade; Methodology of language and literature teaching, readings, lexemes, frequency and frequency of relation to ECSL.